

Matej Bogataj

Goran Vojnović: *Jugoslavija, moja dežela.*

Ljubljana: Beletrina, 2011.

Po enem vsestransko najuspešnejših romanov zadnjih let, prvencu *Čefurji raus!* – ob kresniku je zanj avtor dobil nagrado Prešernovega sklada, kot monodrama je bil postavljen na oder ljubljanskega Gleja s številnimi ponovitvami, prodali so nedosegljivo število izvodov – smo vsi čakali novi Vojnovičev roman. Ki je, mimogrede, spet medijsko in marketinško favoriziran; recimo, natisnejo ga v nakladi, ki je razprodana že na knjižnem sejmu, dober teden po izidu, ni ga v knjigarnah in recenzentske izvode ti dajejo na pol izpod pulta, kot zadnje in redke izvode knjige, ki bo šla v vevški mlin, kjer s knjig kemično splaknejo črke in jih predelajo v splošno uporabno celulozno kašo.

Jugoslavija, moja dežela nas požene, hkrati z glavnim junakom Vladanom, sinom v Pulju, potem v Beogradu in v Slavoniji službujočega srbskega oficirja in Slovenke, na krožno potovanje na začetek, kjer ni nič (več). Ko izve, da je njegov oče, za katerega je mislil, da je padel pred šestnajstimi leti, živ, mora Vladan še enkrat na pot “bratstva in enotnosti” z vmesnimi postajami v mestih, kjer se je oče zadrževal, prebival, služboval, deloval “na terenu”. In kjer si je prislužil obtožbe za vojne zločine pred haaškim sodiščem. Pot Vladana vodi iz Ljubljane, kjer živi, v Goražde, Brčko, prvič stopi na ozemlje Bosne in na teritorije, ki so bili najbolj vojno izpostavljeni, tam srečuje ljudi, ki so običali v teh mestih in se medtem spremenili, celo deformirali, z izgubo konteksta so izgubili tudi nekdanjo militantno in napihnjeno, izključevalno retoriko, ki jih je (očitno) držala pokonci. Roman je “s poti”, *on the road*, bi se temu reklo pri filmu, Vladan (in z njim bralec, jasno) potuje po ozemlju, kjer rekonstruira lastno zgodbo, nekaj je podoživlja, na primer beograjski hotel Bristol, v katerega so namestili oficirje, ali gledanje pregretilih televizijskih dnevnikov pri očetovih sorodnikih v Beogradu, nekaj mu o preteklih dogodkih, katerim ni prisostvoval – tudi zato, ker so se nekateri zgodili davno pred

njegovim rojstvom, v generaciji njegovega deda –, povedo ljudje, ki jih na svoji poti obišče. Očetovi prijatelji, tisti, ki mu pomagajo pri skrivanju, nekdanji somišljeniki in prijatelji, ki so svoje vojaško znanje prodali kaki drugi, bolj partikularni vojski, ljudje, ki se – nekoliko podobno kot sam Vladan – napajajo iz nostalgije, ki so jo dogodki ob in po razpadu države preplavili in potopili.

Vladan mora priti v stik z lastnimi spomini, za katere sam pravi, da jih je zakopal, vendar mu povzročajo vrtoglavico, slabost, tesnobo. Potem imamo opraviti, kot z ekshumacijo vampirjev, s telesom, ki ga mora obsijati dnevna luč, da je zares mrtvo, da je drugič in dokončno mrtvo, da ne ostane v medstanju, v stanju večnega vračanja; tako s preteklostjo, z odkopavanjem, z iskanjem in končnim najdenjem očeta, ko se mu ta proti koncu romana pusti srečati na Dunaju, opravi tudi sam. Sicer pijan in ne najbolj artikuliran očetu kljub slutnji, da se vidita zadnjič, ne oprosti. Noče in ne more verjeti, da je oče žrtev usode, da je kolo zgodovine prav šekspirjansko prekrivanje enih kadavrov z drugimi, spiranje krvi in krivde iz preteklih vojn s krvjo iz zadnje, da gre za eno samo in nespremenljivo menjavo rabljev in žrtev, da bi se v naslednjem krogu, v naslednji vojni spet zamenjali, da je vse eno samo obračanje in prekrivanje in kolobarjenje, medetnično, medversko, brez konca.

“Je prav, da vojnemu zločincu nočes pomagati umreti v miru? Četudi je ta vojni zločinec tvoj oče?” To je eno ključnih in odločilnih Vladanovih vprašanj po tem, ko sreča očeta, ter po tem, ko mu očetovi prijatelji in zapupniki pokažejo fotografije, na katerih so položena trupla civilov, zraven pa oče v isti začudenih pozi, z isto grozo, kot jo je imel na obrazu njegov ded, ko je po odhodu ustašev prišel do kupa, na katerem so bili njegovi domači. Zdi se, da je Vojnovičev odgovor na valjar zgodovine ravno zahteva po izstopu iz zgodovine; ko ni več usoda, ampak eksistenca tisto, kar vodi človeka, ko polpreteklih zločinov ni mogoče opravičevati s preteklimi, ko v imenu preteklih žrtev ni več mogoče izvajati nasilja, ko ni mogoče maščevanje nad ljudmi, ki s preteklostjo nimajo nič, razen skupne etnične pripadnosti.

Seveda je takšna pozicija tudi brezdomna, brezdomovinska; domovina je ravno tam, kjer so v temelje položene žrtve, brez teh smo vsi nomadi, vsi izkoreninjeni. Takšen je Vojnovičev Vladan – že njegovo ime razkriva pasivnost, ves čas, razen v otroštvu, katerega vrnitve, vendar ne za ceno prikrivanja resnice, si morda želi. Ne sprejme materinega jezika, ko začne ta po vrnitvi v Slovenijo govoriti slovensko, bolj kot nacionalna pripadnost ga v nacionalno mešanem razredu – kjer so v času vojn na področju bivše Juge vsi razdeljeni in se ve, kdo je kdo, kdo je čigav in od kod – zaznamuje nogomet, za stare starše je južnjak in s tem morda posredno kriv

za pritiske in morda celo agresijo na Slovenijo, za prave čefurje, sorodnike materinega novega moža, pa je čisto preveč pubertetniško odljuden, da bi bil lahko kaj drugega kot pretežno Slovencelj, tudi zaradi urbanosti. Vladanovo potovanje v preteklost, očetovo in lastno, je poskus ukoreninjenja, vendar spodleti; kjer je bil nekdanj njegov idealiziran in ideološko zmaličen dom, v Pulju, najde samo brezimen očetov grob, med ostalimi avstrijskimi, tisto, kar je omogočalo njegovo razumevanje sveta, ciganci in delavci iz drugih jugoslovanskih republik, sožitje, podprto s parolami, pa se mu ravno v času potovanja po ostalinah, po ruševinah nekdanje države kaže kot neučinkovito in celo zlagano. Nekako tipično je, da se njegov oče v trenutku, ko se znajde v nacionalno homogenizirani armadi, spremeni, pasivizira, zdi se, kot da ga izguba konteksta, na novo ustvarjena in obstoječa situacija hromita, da je nesposoben sprejemati odločitve, da izgubi kompas in razsodnost. Vojni zločini, ki jim prisostvuje in ki jih poskuša opravičiti z višjo silo, s svojo vpetostjo v zgodovinski stroj, so tako predvsem posledica nesposobnosti, da bi se prebudil, da bi deloval; namesto tega nastopijo inercija, pasivnost, neodločnost. Zdi se, da očetu zmanjka heroizma tudi na koncu, ko se (samo)odstrani; njegovo soočenje s sinom je bil poizkus, preverjanje, kako bo na njegova dejanja gledala zgodovina, in ta ni nič kaj prizanesljiva. Zgodovina se zgodovine na način Balkana, na način "burek zgodovine", kjer je ena plast naših, čez pa tujih, pa spet od začetka, danes noče več iti.

V romanu je ob sinu, ki mora še enkrat simbolno ubiti (kot da) mrtvega očeta, in očetu, ki poskuša sina neuspešno inicirati, še cel kup oseb, ki jih Vladan srečuje na poti: natakariji, varnostniki in redarji, Vladanova punca iz Matene, očetovi vojni kameradi, nekateri razvaline, drugi veselo povzdignjeni v oficirski hierarhiji, stari starši Slovenci, prav zadržani do vsega južnjaškega in vzvišeni nad balkanskimi posli, razni mučkaroši in pobje s konfekcijsko identiteto in občasni prevaranti, serviserji na črno in drobni fužinski mafijozi. Ta paleta likov je dovolj široka in raznovrstna, pestra, resda včasih tudi rahlo stereotipizirana. Ali pa jo tako vidi Vladan v svojem pravičniškem besu; v tem je malo maščevalec, omejen in odljuden, nekdo, ki ga ne razumejo in ki ima po lastnem prepričanju plemenito poslanstvo, torej tudi pravico hitrih sodb v – itak – sovražnem svetu. Ob tem vsaka od romanesknih oseb pripelje tudi svoj jezik, tisti kolorit, ki ga je v Vojnovičevem prvencu nosila fužinska čefurščina. Tako je v *Jugoslaviji, moji deželi* cel kup frazemov v kurzivi, nekateri od njih so nekdanji povezovalni, torej pripadajo zapovedanemu *zajedniškemu* ideološkemu govoru, drugi so pobrani iz lokalnih, folklornih jezikovnih plasti, torej disperzni, specifični. Jasno, vse v vlogi jezikovne karakterizacije, pri

kateri včasih nismo čisto prepričani, zakaj je samo del in ne ves govor določenega govorca v njegovem jeziku in zakaj so pri opisih ravnanja oseb, ki govorijo slovensko in samo slovensko, nekatere besede v jeziku njim tujega govora. Ravno pri jezikovnem niansiranju, ki je tako očitno Vojnovičev zaščitni znak – no, pa imamo kontinuiteto!, ha – prihaja do nedoslednosti in manj premišljenih, hitrih in na silo vsečnih rešitev.

Sicer je roman spisan gladko, ob realnem času, ob Vladanovem iskanju oživelega očeta gibčno in pogosto asociacijsko prehajamo v pretekle čase, se srečujemo z osebami iz preteklega življenja družine, tudi krožna struktura samega romana, ki na svoji poti požge vsakršno idealiteto in idealizacijo preteklosti, podpira deziluzijski namen pisanja. Pri tem je Vojnovič duhovit, govori na primer o mišicah tipa Rambo 1, 2 in 3, o bulimiji kot bolezni, ki jo ima možak z bulo čez pol obraza; duhovit predvsem v tistem ironičnem delu, ko svet spremlja skozi otroške in mladostniške oči, tudi skozi zajedljivo, odljudno pubertetniško optiko, nekaj je tudi imenitnih karikatur skupin ljudi, skupinskih portretov, med njimi je na primer žlahta drugega materinega moža na svatbi in podobno.

Je pa *Jugoslavija, moja dežela*, ki že v naslovu združuje Jugo in deželo, deželo kot tisto drugo od Juge, kot specifiko in razliko, deželo kot odštevček, glede ciljne publike nekoliko zožan roman. Če smo o odraščanju fužinske mularije in o prav posebni nefunkcionalni družini, ki se te nefunkcionalnosti zaveda, lahko brali vsi – vsak, če že ni bil Fužinčan, je poznal kakšnega Marka Đorđića –, je prekopavanje zgodovine, da ne bi spodaj tlelo in čakalo, da ob prvi priložnosti spet izbruhne, manj univerzalna tema, saj je kar nekaj bralcev, ki niso imeli očeta niti pri teritorialni niti na kaki drugi strani.